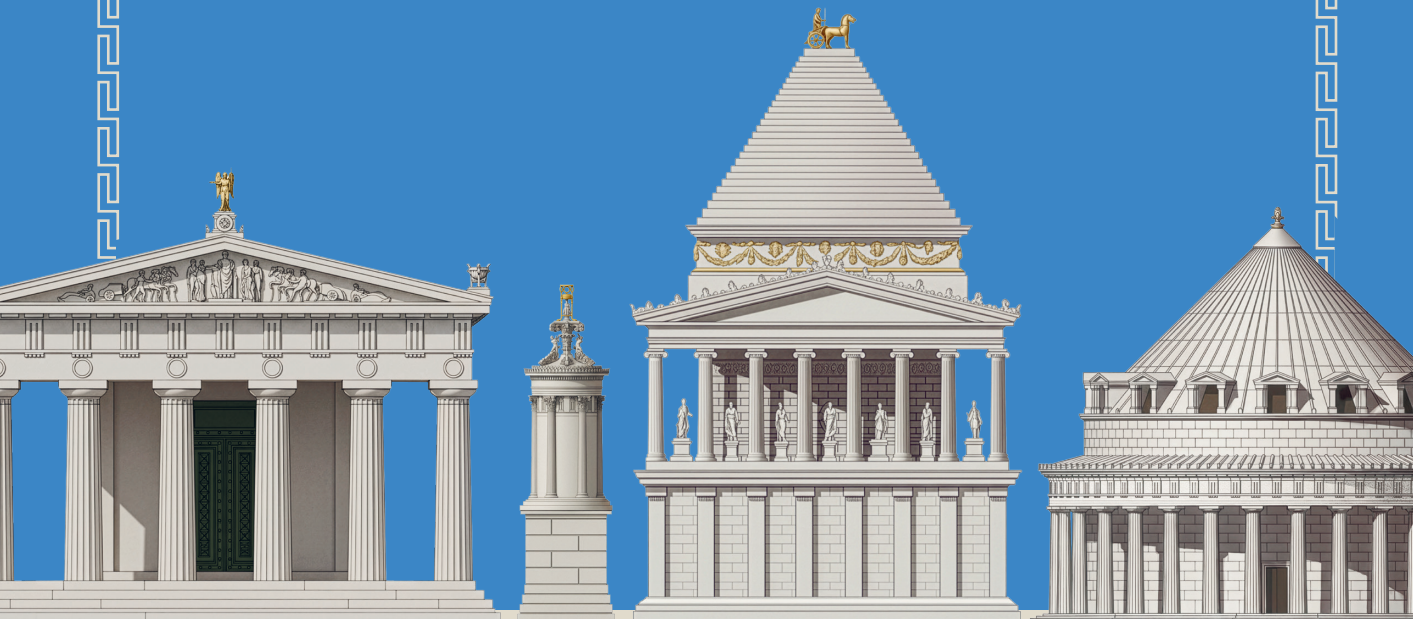


# HET OUDE GRIEKENLAND IN ♦ VIJFTIG MONUMENTEN



DAVID STUTTARD

---

# INHOUD

|                                              |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
|----------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| INTRODUCTIE                                  | Bouwen in de Griekse wereld 9                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
| <b>I</b><br><b>DE BRONSTIJD</b><br>15        | Het westelijke huis 17<br>Het paleis van Knossos 20<br>Het paleis in Phaistos 25<br>De citadelburcht van Mycene 27<br>De schatkamer van Atreus 34<br>De citadel van Tiryns 37<br>De muren van Troje 41<br>Het paleis van Pylos 44                                                                                                                                                                                                |
| <b>II</b><br><b>DE ARCHAÏSCHE TIJD</b><br>51 | De cultusplaatsen bij Troje 53<br>Het menelaion 55<br>Het heroön van Lefkandi 59<br>De tempel van Artemis in Korkyra 60<br>De tempel van Apollo in Korinthe 67<br>De tunnel van Eupalinos 68<br>De schatkamer van Sifnos 74<br>De tempel van Apollo in Delphi 78<br>De troon van Apollo 84<br>De tempel van Hera in Olympia 86<br>Het leeuwenterras 92<br>Het theater in Thorikos 94<br>De standbeelden van de tirannendoders 98 |

---

---

### III

## DE KLASSIEKE TIJD (I)

105

## DE KLASSIEKE TIJD (II)

164

Soros 106  
De schatkamer van Athene in Delphi 110  
De slangenzuil 115  
De tempel van Zeus in Akragas 118  
De tempel van Athena in Syracuse 123  
De tempel van Aphaia 124  
De tempel van Zeus in Olympia 131  
Het Parthenon 136  
Het hephaisteion 144  
Het Telesterion in Eleusis 147  
Het propylaion 151  
Het erechtheion 156  
De tempel van Athena Nike 159

---

Het heraion van Argos 164  
De tempel van Apollo Epikourios  
in Bassai 168  
Het asklepieion in Epidaurus 171  
De tholos van Delphi 178  
Het mausoleum van Halicarnassus 182  
Het paleis in Aigai 186  
De leeuw van Chaironeia 189  
Het philippeion 191

---

### IV

## DE HELLENISTISCHE TIJD

199

De koninklijke necropolis in Aigai 201  
De tempel van Artemis in Efeze 204  
De tempel van Athena Polias in Priëne 210  
De tempel van Apollo in Didyma 213  
De kolossus van Rhodos 220  
Het grote altaar van Zeus 224  
De pharos van Alexandrië 230  
Het overwinningsmonument bij  
Actium 234

I

DE  
BRONSTIJD

---

# HET BEGIN

(CA. 1600-CA. 1050 V.CHR.)

Voor de meeste Grieken in de bronstijd was de zee een levensader. Het bergachtige binnenland maakte reizen over land moeilijk. Dus ontstonden er steden aan beschutte kusten, waar schepen voor anker konden gaan of het strand op konden worden gesleept. Kooplieden doorkruisten de archipel van de Egeïsche Zee; sommigen koersten zuidwaarts naar Libië en Egypte of oostwaarts naar de lange kust van Klein-Azië of zelfs door het snelstromende water van de Hellespont naar de Zwarte Zee. Mensen uit deze streken voeren ook, en rond 1600 v.Chr. bestonden er reeds lang gevestigde handelsroutes, waarlangs niet alleen goederen, maar ook ideeën werden uitgewisseld.

Het kegelvormige eiland Thera lag bijna perfect in het midden tussen het Griekse vasteland, Kreta en Klein-Azië. Het was niet alleen een belangrijke haven, maar ook een druk verwerkingscentrum voor Cypriotisch koper, en de economie en het culturele leven bloeiden er. Een van de steden lag op de zuidelijke helling boven een haven, met smalle straatjes die als stralen van de zon vanuit een driehoekig plein naar buiten liepen, en dicht op elkaar gepakte huizen en tempels. Vlak bij de kade stond een gebouw, dat nu prozaïsch Xeste 3 wordt genoemd, van drie verdiepingen met vijftien kamers op elk van de twee onderste verdiepingen. Het had een vestibule met plavuizen en stenen banken aan beide zijden. De muren van glad gehouwen blokken tufsteen waren beschilderd met levensgrote afbeeldingen van jonge mannen. De een vangt een stier, de ander grijpt de hoorns van een gele geit terwijl hij over de rug ervan springt. De vestibule leidde naar een kamer met bosgezichten – palmbomen, een leeuw die een kleine antilope aanvalt, een blauwe eend en een rode libelle – terwijl een andere kamer, waar zich een verzonken bassin bevond dat mogelijk werd gebruikt voor rituele zuivering, decoraties bevatte van vrouwen die offers brachten en dansten. Elders op deze begane

**‘ZIJ HIELDEN VAN  
STRIJD EN GEWELD.  
HUN WAPENS  
WAREN VAN BRONS;  
HUN HUIZEN  
WAREN VAN BRONS;  
HUN WERK WAS  
GEHEEL VAN BRONS.’**

HESIODUS  
*Werken & Dagen*



---

Dit fresco van de eerste verdieping van Xeste 3, tegenwoordig 'De Saffraanoogst' genoemd, stamt uit de zeventiende eeuw v.Chr.

grond waren scènes te zien van kaalgeschoren jonge mannen die heilige voorwerpen naar een zittende oudere man in een hagelwitte lendendoek brachten. Terug in de vestibule leidde een trap, waarvan de muren versierd waren met afbeeldingen van bloemen en bloeiende bomen, naar andere kamers die niet minder prachtig beschilderd waren. Hier waren afbeeldingen van zwaluwen die zich op rode libellen stortten, blauwe apen die dansten of op snaarinstrumenten tokkelden, en vrouwen die gele saffraanbloemen plukten. Maar centraal stond de godin Potnia, de meesteres van de natuur, tronend op een platform met een gevleugelde griffioen aan haar zijde. We weten niet meer of, en zo ja welke rituelen er in Xeste 3 werden uitgevoerd, maar de kunst was schitterend, dat valt niet te ontkennen.

Xeste 3 was trouwens niet uniek; elk gebouw had minstens één muurschildering. Een daarvan, dat nu bekendstaat als het **westelijke huis**, was zo uitvoerig versierd dat het lijkt alsof de eigenaars de muren doelbewust gebruikten om hun wereld te vereeuwigen. De onderste verdieping was een doolhof van opslagplaatsen en werkplaat-

---

sen; in een ervan werd meel gemalen. Boven was het een heel ander verhaal. In een grote, lichte kamer met ramen aan twee kanten bevond zich een fresco van een visser en een gedetailleerde scène van 6 meter lang. Die bevatte een vloot van acht boten, de rompen oogverblindend beschilderd met vogels en rennende leeuwen, de masten versierd met bloemen, met roeispanten die ritmisch bewogen terwijl ze begeleid door dolfijnen over een zee tussen twee steden varen. De gebouwen daarvan zijn minutieus uitgebeeld; mannen verdringen zich op de kade, mensen staan op de platte daken van hun huizen, en op de beboste heuvels erboven vluchten drie herten in doodsangst voor een leeuw. Opnieuw kunnen we slechts gissen naar de betekenis van het fresco. Het kan een religieus festival laten zien waarbij boten rond het eiland voeren, of misschien naar Thera kwamen van andere eilanden, zoals Kreta. Maar ook al weten we niet precies wat er afgebeeld is, het is een monument dat de intieme relatie van Thera met de zee toont, het element waarop het zijn rijkdom bouwde.

Het eiland was ontegenzeggelijk rijk. De huizen waren van steen, de kamers waren groot, de muren waren verstevigd met houten balken die vanuit Kreta werden aangevoerd. Ze hadden zelfs binnentoiletten: een kleine kamer in het westelijke huis is uitgerust met wat een toilet lijkt te zijn, hoewel er ook is gedacht dat de waterleidingen voor rituele doeleinden waren geïnstalleerd. De stad had in elk geval

---

Links en boven: Muurschilderingen uit het westelijke huis tonen levendige taferelen in Thera halverwege het tweede millennium v.Chr.

Onder: Een gouden Minoïsche ring (tegenwoordig bekend als de Ring van Minos) uit de vijftiende eeuw v.Chr. lijkt de epifanie van een godin in een heiligdom op het platteland te tonen.

een geavanceerd afwateringssysteem. Maar de rijkdom – geïmporteerd aardewerk, badkuipen en vuurpotten, bijenkorven, en degelijk gemaakte meubels – kon Thera niet redden van een vreselijk lot. De bewoners wisten niet dat ze op de hellingen van een actieve vulkaan woonden. Rond 1620 v.Chr., na dagen of weken van aardbevingen, die de bevolking de kans gaven te vluchten – wat blijkt uit het ontbreken van menselijke resten – explodeerde bijna het hele eiland. Of ze een veilige plaats hebben weten te bereiken, is onbekend. De enorme uitbarsting, waarbij meer dan 1000 megaton energie vrijkwam, veroorzaakte golven van 18 meter hoog. Geen enkel schip had die kunnen doorstaan; het zou onvermijdelijk zijn verzwolgen. De straten en huizen van onze stad aan de zuidkust met hun beeldende fresco's werden begraven onder lagen as en puimsteen, en zo bevroren in de tijd.

Gelukkig bleven de kuststeden van Kreta, 150 kilometer zuidelijker, gespaard. Een van die steden werd twee eeuwen later in een zegelring begraven, en een afdruk daarvan in klei is bewaard gebleven. Deze toont een rotsachtige kustlijn met daarboven een rij op elkaar gepakte gebouwen met meerdere verdiepingen en hoge deuren en ramen; hun platte daken gekroond met 'gewijde hoorns' (architecturale ornamenten die doen denken aan de hoorns van heilige stieren) en een enorme mannelijke figuur die overal bovenuit torent, die een speer of scepter in zijn uitgestrekte rechterhand

houdt. Mogelijk is dit een god. Een andere zegelring lijkt twee godinnen af te beelden: de een zit in een landschap aan zee met een aantal omheiningen erin, terwijl mannelijke aanbidders vruchten plukken om aan haar te offeren; de andere godin bestuurt een boot met een elegante boeg met eendenkop; op het dek staat een altaar waarop eveneens 'gewijde hoorns' te zien zijn. Dit delicate gouden voorwerp, met een diameter van slechts 1,65 centimeter, wordt tegenwoordig de Ring van Minos genoemd, naar de legendarische koning die zijn naam ('Minoïsch') gaf aan deze periode in de Kretenzische cultuur tijdens de bronstijd en die vanuit Knossos geregeerd zou hebben. Volgens de Griekse historicus Thucydides was dit de eerste thalassocratie (zeemacht).

Het uitgestrekte **paleis van Knossos** – zo'n 20.000 vierkante meter groot – gebouwd op een vruchtbare vlakte aan de voet van de heilige berg Iuktas met zijn heiligdom voor de hemelgod, later geïdentificeerd als Zeus, heeft een lange geschiedenis. De indrukwekkendste fase werd rond 1650 v.Chr. gebouwd en doorstond branden en aardbevingen. In het midden lag een brede centrale binnenplaats van 54 bij 27 meter, waar de stierenspringevenementen gehouden werden die zo'n belangrijke rol speelden in het Kretenzische religieuze leven en die werden gevierd in pleisterwerkfresco's en bronzen beelden. Deze fascinatie met de stier, een krachtig symbool van vruchtbaarheid, leidde tot de mythe van de Minotaurus. Deze half mens, half stier eiste een jaarlijkse schatting van jonge Atheense mannen en vrouwen – totdat hun prins, Theseus, hem doodde en uit het kronkelende labyrint wist te ontsnappen dankzij de Kretenzische prinses Ariadne. Overmand door liefde voor hem, gaf ze Theseus bij de ingang van het labyrint een streng van een bol wol en wikkelde die af terwijl hij de donkere gangen binnenging. Om de

Onder: Een fresco in haut-reliëf uit het paleis van Knossos toont een aan een zuil vastgeketende griffioen (een mythologisch wezen met het lichaam van een leeuw en de kop en vleugels van een adelaar).

Rechtsboven: Een reconstructie van de 'megaron van de koningin' in Knossos toont rijke decoraties met vissen en springende dolfijnen boven een van de deuren.

Rechtsonder: Deze aardewerken vaas van het eiland Pseira, voor de kust van Noordoost-Kreta, van tussen 1500 en 1450 v.Chr., is versierd met typische dubbele bijlen.

Volgende pagina's: Een reconstructie van het paleis van Knossos geeft een duidelijk beeld van de dynamische architectuur en het samenspel van openbare en privéruimtes.

---

weg terug te vinden, hoefde Theseus alleen maar de streng wol terug te volgen tot hij uit het duister tevoorschijn kwam en weer in het daglicht stond (een metafoor voor het overwinnen van de dood).

Het woord 'labyrint' (letterlijk 'de plaats van de dubbele bijl') is afgeleid van *labrys*, de dubbele bijl, waarvan de gebogen snedes scherpgepunte hoorns vormden die in Knossos een ritueel beeld waren. Het idee van het labyrint van de Minotaurus is mogelijk ontleend aan het netwerk van trappen, gangen en kamers in de gebouwen die uitkijken op de grote binnenplaats van het paleis. Aan de noordkant bevonden zich opslagruimtes en staatsievertrekken (waarvan er één een troon bevatte met hoge rugleuning en lage stenen banken tegenover een ritueel reinigingsbassin), aan de zuidkant woonvertrekken en meer opslagruimtes. Net als op Thera waren er overal beelden van mensen, natuur en gebouwen. Een bepaalde voorraadkist was bedekt met kleurrijke faiencetegels met afbeeldingen van huizen erop, en gepleisterde muren waren beschilderd met een duizelingwekkende reeks taferelen: springende dolfijnen; aanstormende stieren; gevleugelde en vleugelloze griffioenen, waarvan er een aan een pilaar geketend was; vrouwen met ontblote borsten

'We hebben monumenten opgericht (...) waar degenen die nu leven met verwondering naar kijken, en waar ook de generaties die nog komen zich over zullen verwonderen.'

Meer dan tweeduizend jaar later blijken de woorden van de Atheense politicus Perikles nog steeds waar te zijn, en kunnen iconen van de klassieke architectuur nog steeds de geesten van epische helden oproepen. Het oude Griekenland blijft fascineren, maar hoe is het mogelijk dat een groep uiteenlopende en vaak oorlogvoerende stadstaten zo'n verheven plaats in de verbeelding heeft verworven?

Classicus David Stuttard voert de lezer langs de monumenten van de Griekse wereld, van de vlaktes van de Peloponnesos en de berg Parnassus tot de kusten van Egypte en Turkije, om te onderzoeken wat iets 'Grieks' maakt. Griekenland was geen enkele plaats, maar een idee, en de monumenten staan als lofzangen op de Griekse manier van leven. Door hun oorsprong, betekenis en overlevering te belichten, onthult Stuttard de gedeelde waarden die de Griekse cultuur vormgaven. Van het Parthenon tot Troje getuigen deze bouwwerken van een beschaving die eeuwenlang haar stempel op de wereld heeft gedrukt. Stuttard volgt hun ontwikkeling van de bronstijd tot de hellenistische tijd en laat zien hoe zij niet alleen de Griekse wereld, maar ook de onze hebben gevormd.

